

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Досліджено глобальні проблеми та тенденції розвитку системи міжнародних відносин в умовах формування нового міжнародного порядку. Доведено, що всі глобальні проблеми взаємопов'язані та підсилюють дію одна одної.

Ключові слова: *глобальні тенденції, глобальні проблеми, міжнародна система, світовий порядок, глобалізаційні процеси.*

Fesenko M. Problems of Sustainable Development of Modern System of International Relations.

The global problems and tendencies of the development of the system of international relations under conditions of formation of a new international order are investigated. It is proved that all global problems are interconnected and mutually reinforcing each other.

Keywords: *global tendencies, global problems, international system, world order, globalization processes.*

У процесі розвитку людства накопичився комплекс проблем, які з особливою очевидністю виявилися протягом останніх десятиліть. Вони є результатом негативного прояву науково-технічного прогресу та набули світових масштабів через прискорення глобалізаційних процесів. Глобалізація як об'єктивний процес посилення взаємозв'язків між учасниками міжнародних відносин спонукає до осмислення глобальних проблем і викликів, що постають перед людством. Їх зростання наполегливо вимагає пошуку моделей можливої консолідації.

З огляду на зазначене вважаємо, що необхідно розглянути комплекс глобальних проблем розвитку сучасної міжнародної системи.

Всі глобальні проблеми взаємопов'язані та підсилюють дію одна одної. Наприклад, на сьогодні головними напрямками в політиці

міжнародної безпеки визнані боротьба з тероризмом й екстремізмом, регулювання внутрішньодержавних етнічних конфліктів, контроль за поширенням зброї масового знищення і ракетних технологій (оскільки еволюція системи міжнародних відносин за останнє десятиліття призвела до помітного ослаблення режиму нерозповсюдження зброї масового враження) [1, с. 53].

У цьому зв'язку доводиться констатувати, що чимало вчених ставлять соціокультурні та політичні проблеми на перше місце. Це свідчить про «зіткнення» цивілізацій, що підтверджується, наприклад, проблемою поширення ісламського фундаменталізму. Західні дослідники нерідко використовують такі поняття, як «іслам», «мусульмани», «араби» у значенні «тероризм», тож дослідження тероризму безпосередньо пов'язано з розглядом проблеми «зіткнення цивілізацій». Це свідчить також про те, що релігія дійсно є потужним фактором, здатним розділити цивілізації. Релігія чинить найбільший опір глобалізаційним процесам через надзвичайний консерватизм цього соціального інституту. З цієї точки зору, між глобалізацією та релігією існують нерозв'язні суперечки, які випливають із самої їх сутності.

Сьогодні більшість держав світу перебувають у периферійній зоні та не можуть скористатися перевагами глобалізаційних процесів й увійти до складу «країн золотого мільярда». Завдяки диспропорції в економічному розвитку і ситуації «нерівного партнерства» в епоху глобалізації вони є джерелом фундаменталізму, сутністю якого є повернення до «релігійно цивілізаційної єдності як джерела самоідентифікації населення». Розвиток фундаменталізму в країнах периферії стимулює розвиток ізоляціонізму, що поглиблює розрив між країнами центру та периферії [2, с. 67–68].

3-поміж глобальних проблем світової системи виокремлюється демографічна. При цьому демографічна проблема має кілька вимірів. Зростання чисельності населення планети, яке останнім часом сповільнюється, свідчить про настання другої стадії демографічного переходу. В цьому контексті зазначимо, що сьогодні існує щонайменше два підходи до оцінки зростання населення. Перша група вчених вважає, що зростання чисельності населення властива майже всім етапам історії людства, але гранично допустиме значення було

перевищено лише в ХХ ст. [3]. На думку іншої групи дослідників, чисельність людства неодноразово перевищувала граничні значення, ставши, наприклад, однією з причин вимирання мегафауни в плейстоцені, але технологічний прогрес (наприклад, неолітична революція) давали можливість подолати кризу, що була зумовлена вичерпанням біологічної ніші. Цей факт свідчить про те, що і сучасна демографічна проблема не унікальна і може бути вирішена за допомогою подальшого прориву в технологічному розвитку [4].

Крім демографічних, виокремлюються міграційні проблеми, які полягають в інтенсифікації міграційних процесів і потоків. Одним із важливих аспектів у межах міграційних проблем є поступова зміна етнічного складу деяких регіонів Землі. При цьому «на тлі кризи інститутів національної держави всі «форми етнізму і релігійності» переживають період піднесення та затребуваності ще нещодавно «пасивними, деідеологізованими й атомізованими масами» [5, с. 274]. У підсумку маємо численні етнічні та релігійні конфлікти в регіонах з неоднорідним етнічним складом. При цьому не вироблено справді ефективних механізмів адаптації та інтеграції мігрантів в культуру «титильної нації», що свідчить про провал політики мультикультуралізму. На сьогодні однією з можливостей зняти етнокультурну напруженість вважається формування мережевого суспільства. Першим дослідником мережевого суспільства виявився іспанський учений М. Кастельс. Він пояснював використання терміна «мережеве суспільство» тим, що це суспільство «створено мережами виробництва, влади і досвіду, які утворюють культуру віртуальності в глобальних потоках, які перетинають час і простір» [6, с. 505].

Прискорення економічного розвитку має разом з позитивними наслідками у вигляді підвищення рівня життя і негативні наслідки, які проявляються в посиленні антропогенного впливу на природне середовище. Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми є перехід з екстенсивного шляху розвитку засобів використання природних ресурсів на інтенсивний, тобто необхідні розробка і впровадження більш екологічних засобів їх експлуатації. Основним чинником впливу на стан навколишнього середовища визнана енергетика, тому зусилля переважно мають бути спрямовані на зміни засобів ви-

добутку і транспортування вуглеводнів і пошук безпечніших альтернативних джерел енергії. Вирішення екологічних проблем стикається з низкою суперечностей. Країни, що розвиваються, долучаються до руйнування екології через практично повну відсутність очисних споруд, екологічних фільтрів, на розробку або закупівлю яких вони не мають матеріальних ресурсів. Розвинені країни, що володіють технологіями екологічного очищення, замість вирішувати проблему лише погіршують екологічну обстановку надзвичайно високими обсягами виробництва, які переносяться до країн, що розвиваються [7].

У дослідженні «Глобальні тенденції 2030: альтернативні світи» виділяється чотири мегатенденції. Перша з них – «розширення прав і свобод» – може сприяти відмові держав від абсолютного суверенітету, що прискорить перетворення міжнародного порядку на світовий, у формуванні якого братимуть участь усі учасники світової системи. Зростання середнього класу ознаменує структурні зрушення. Передбачається, що переважна частина населення світу не буде жити в злиднях; середній клас стане найбільш важливим соціальним й економічним актором у більшій кількості країн. Зростання впливу громадянського суспільства виявиться однією з найбільш важливих мегатенденцій, тому що вона одночасно є причиною і наслідком практично всіх інших мегатенденцій, включаючи розширювану глобальну економіку, швидке зростання країн, що розвиваються, і повсюдне використання нових технологій у сфері комунікацій та виробництва. З одного боку, констатуємо потенціал більшої особистої ініціативи як ключа до вирішення глобальних проблем протягом наступних 15–20 років. З іншого боку, за наявності такого структурного зсуву окремі особистості й невеликі групи зможуть легше отримати доступ до руйнівних і смертоносних технологій, зокрема до комп'ютерних засобів ураження, до високоточної та біологічної зброї. Це дозволить здійснювати масштабні акти тероризму, наділить невеликі групи можливостями, які раніше були винятковою монополією держави [8, с.8–9].

Друга мегатенденція – «розпорошення впливу» – передбачає, що Азія перевершить за потужністю Північну Америку і Європу разом узяті – за зростанням ВВП, за обсягом населення, за видатками на оборону і технологічні інвестиції. Китай має можливість набути

статусу найбільшої економіки світу до 2030 р. Крім Китаю, Індії та Бразилії, на розвиток глобальної економіки впливатимуть регіональні гравці, такі як Колумбія, Індонезія, Нігерія, ПАР і Туреччина. Водночас економіки Європи, Японії та Росії швидше за все переживатимуть поступовий занепад. Завдяки комунікаційним технологіям влада зміщуватиметься в бік «багатовимірних і аморфних мереж», які впливатимуть на поведінку учасників міжнародної системи. Держави, навіть із максимальними показниками ВВП й обсягом населення не зможуть нарощувати свій глобальний вплив і будуть змушені функціонувати всередині мереж і коаліцій багатополярного світу [8, с.8–9].

Третя мегатенденція – «демографічна ситуація» – передбачає, що в світі 2030 р. населення становитиме майже 8,3 млрд осіб. Виокремлюються кілька тенденцій у межах демографічної проблеми: старіння населення – структурне зрушення, властиве як розвиненим країнам центру, так і країнам периферії; зменшення кількості «молодих спільнот і держав»; міграція, яка виявиться гострою проблемою міжнародного співробітництва; урбанізація, що зростає – ще одне структурне зрушення, яке сприятиме економічному зростанню, але зумовить проблеми з продовольчими та водними ресурсами; у країн, що старіють, виникнуть проблеми з підтриманням рівня добробуту, а їх потреба у кваліфікованій і некваліфікованій праці сприятиме глобальній міграції; завдяки швидкій урбанізації обсяг міських будівель для житла, офісів і надання транспортних послуг в наступні сорок років може практично зрівнятися з усім обсягом таких споруд за всю світову історію будівництва [8, с.8–9].

Четверта мегатенденція – «нестача продуктів харчування, води і енергоресурсів, що зростає». В результаті зростання світового населення та збільшення середнього класу потреби в продуктах харчування, воді та енергії зростуть приблизно на 35, 40 і 50 відсотків відповідно. Зміни клімату погіршать перспективу доступності цих життєво важливих ресурсів, причому зростатиме контрастність погодних умов – збільшиться кількість опадів у зонах вологості, зони з низьким рівнем річних опадів стануть ще сухіші. Основні зміни в кількості опадів відбудуться на Близькому Сході та в Північній Африці, а також на заході Центральної Азії, на півдні Європи, в Півден-

ній Африці і на південному заході США. Низка країн не матимуть достатніх засобів, щоб уникнути нестачі продуктів харчування або води без консолідованої допомоги з боку світового співтовариства. Цю проблему неможливо вирішити без впливу на рівень споживання продуктів і послуг, на використання ресурсів. Наприклад, сільське господарство залежить від доступності джерел води та якості добрив. Гідроенергетика є потужним джерелом енергії для деяких регіонів. Водночас використання альтернативних джерел енергії, до яких належать різні види біопалива, за прогнозами, можуть спровокувати дефіцит продуктів харчування. Розвиток ситуації може привести і до продуктивної співпраці, компромісів і консолідації. Наприклад, сільське господарство Африки вимагає кардинальних змін для запобігання можливому дефіциту продуктів харчування, адже на відміну від країн Азії та Південної Америки, які досягли помітних успіхів у виробництві сільськогосподарської продукції на душу населення, Африка лише нещодавно вийшла на рівень 1970-х рр. [8, с.8–9].

Отже, можна зробити такі попередні висновки: досить важко довести, що утворення єдиної світової економіки зробило розвинені країни біднішими; розвинені країни, безумовно, стали залежними у процесі міжнародного поділу ринку праці, але і всі інші країни значною мірою відчувають залежність від інших; індустріалізація у будь-якому разі веде (часто повільно) до стійкого типу розвитку у міру загострення міжнародної конкуренції у виробничому секторі; торгівля, спеціалізація та використання унікальних особливостей кожної країни завжди вели до позитивних результатів; майбутнє країн «третього світу» залежить від стратегії розвитку та рівня компетентності правлячої еліти бідних країн.

Джерела та література:

1. Косиченко А. Г. Глобализация и религия. Век глобализации. 2013. № 1. С. 47–58.
2. Кудряшова И.В. Фундаментализм в пространстве современного мира. Полис. М., 2002. № 1. С. 66–77.
3. Чумаков А. Н. Глобализация: контуры целостного мира. М. : Проспект, 2014. 512 с.
4. Назаретян А.П. Нелинейное будущее. Мегаистория, синергетика, куль-

- турная антропология и психология в глобальном прогнозировании; Ин-т востоковедения РАН, Центр мегаистории и системного прогнозирования, Благотворительный фонд Сергея Саркисова, Междунар. фонд за выживание и развитие человечества, Фонд «Здравомыслие». Изд. 3-е, перераб. и доп. Москва : Аргамак-Медиа, 2015. 508 с.
5. Сафонов А. Л. Нация и этнос: социальные группы в «плавильном котле» глобализации. Социально-гуманитарные знания. 2013. № 1. С. 273–288.
  6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
  7. Вебер А. Б. Человечество перед экологическим вызовом. Универсальная и глобальная история. Эволюция Вселенной, Земли, жизни, общества / под ред. Л. Е. Гринина, И. В. Ильина, А. В. Коротаева. Волгоград : Учитель, 2012. С. 597–607.
  8. Global trends 2030: alternative worlds. A publication of the national intelligence council. December 2012. NIC 2012-001. 169 p.

УДК 94:327(574)

Деменко О.Ф.

ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН ТА ТРАДИЦІЇ

У статті проаналізовано історичний розвиток Республіки Казахстан та його вплив на формування пріоритетів зовнішньої політики цієї центральноазійської країни.

Ключові слова: історичний розвиток, Центральна Азія, Республіка Казахстан, зовнішня політика, багатовекторність.

Demenko O. Foreign Policy Priorities and Traditions of the Republic of Kazakhstan.

The article analyses the historical development of the Republic of Kazakhstan and its impact on the formation of priorities in foreign affairs of this Central Asian country.

Keywords: historical development, Central Asia, the Republic of Kazakhstan, foreign affairs, multi-vectoral factor.